

Viisi tarinaa lumilainnoista - satumainen sotaleikki

(Harri Nyman)

Leikin todellisuus

Matkailun vetonauloiksi rakennetaan tänäkin talvena arkkitehtien suunnittelemla lumilainnoja ja –palatseja. Ensilumen tullessa nousee takapihoillemme myös kymmeniä pienempiä, mutta historialtaan paljon vanhempia lannoja. Hienoimmat valaistaan lumilyhdyillä ja taisteluihin varaudutaan tekemällä pyramidin muotoisia ammusvarastoja. Lumisodat ja lumilainnojen tekeminen ovat mielenkiintoisia lastenkulttuurissa eläviä perinteitä. Niitä tutkimalla saadaan tietoa lapsuudesta osana muuttuvaa todellisuutta sekä siitä miten aikuisten maailma heijastuu leikkeihin.

Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä kuinka yksi leikki ja siinä kuvastuvat muutokset heijastelevat ajan kulkua. Tarkastelun kohteena ovat lasten rakentamat lumilainnat ja viisi niistä eriaikoina kerrottua tarinaa. Ensimmäisen kerran jo keskiajan lopulla dokumentoitu lumileikki tarjoaa hyvät edellytykset lumilainnojen historiaan suuntautuvalla aikamatkalla. Lumilainnat ja lumisota ovat myös tyypillisiä pihaleikkejä, joiden kautta avautuu näkökulma leikin perinteessä nykyisin meneillään olevaan murrokseen.

Ensimmäinen tarina - Soturikasvatusta

Varhaisin kuvaus lumilainnoista ja lumisodista on kirjattu Olaus Magnuksen klassiseen teokseen ”Pohjoisten kansojen historia”. Olaus Magnus on keskiajan lopulla ja uudenajan alussa vaikuttanut kirkonmies, joka syntyi Etelä-Ruotsissa vuonna 1490. Hän sai oppinsa saksalaisissa yliopistoissa ja valmistui maisteriksi vuonna 1517. Myöhemmin Olaus Magnus työskenteli muun muassa Ruotsin kuninkaan Kustaa Vaasan asiamiehenä ja toimi myös Ruotsi-Suomen viimeisenä katolisena arkkipiispana.

Valistunut kirkonmies oli kiinnostunut myös rahvaan elämästä. Pohjoiseen Suomeen ja Ruotsiin suuntautuneilla virkamatkoillaan hän havainnoi muun muassa elinkeinoja, tapoja ja uskomuksia. Kuvauksissaan Olaus Magnus otti huomioon myös ne maantieteelliset ja luonnonympäristöön liittyvät seikat, jotka muokkasivat paikallisten ihmisten elämäntapaa.

Ruotsin uskonpuhdistuksen jälkeen Italiaan siirtyneen Olaus Magnuksen kansanelämää koskevat tutkimukset julkaistiin Roomassa vuonna 1555. Ensimmäinen latinankielinen laitos ”Historia de gentibus septentrionalibus” käsitti yhteensä 815 sivua tekstiä ja useita havainnollisia puupiirroksia. Yksi kirjasarjan 476:stä luvusta käsitteli lumilainnoja ja niihin liittyviä lumisotaleikkiä. Otsikolla ”Nuorukaisten lumilainnoista” Olaus Magnus kirjoitti:

Pohjoisilla kansoilla on tapana harjoittaa varovaisen viisaasti nuorukaisiaan erilaisissa sodan vaatimissa toimissa ja taidoissa lannoitusten valtaamiseksi. Erityisesti he innostavat sellaisiin esiharjoituksiin, jotka eivät aiheuta vammoja tai hengen

vaaraa, mutta ovat silti nuorten mieleen.

Siitä syystä talvella pysyvän lumen aikaan nuorukaiset menevät vanhempien miesten kehotuksesta joukossa jollekin korkealle paikalle. Yhteistyöllä he kasaavat suuria määriä lunta, josta etenkin vapaapäivinä rakentavat linnoitusten muurien tapaisia esivarustuksia. He varustavat ne ampuma-aukoilla ja valelevat niitä jatkuvasti vedellä, jotta lumi sillä tavoin yhdessä veden kanssa pakkasen sattuessa kovettuisi hyvin lujaksi. Tällä huolellisella menettelyllä muurit vahvistuvat siinä määrin, että keveiden ryntäysten lisäksi ne voivat kestää metallikuulia ja muurin murtimien iskuja – mikäli nyt niitä tarvittaisiin.

Kun kaikki on valmista ennakoita määrättyt nuorukaiset jakaantuvat kahteen joukkoon, joista toinen menee lumilinnaan sitä puolustamaan, toinen jää ulkopuolelle sen valloittamista varten. Eikä noista hohtavan valkeista linnoista puutu mustia tai tummia lippuja tai vihreitä katajapensaita, joiden alla he halukkaasti käyvät taisteluun, eivät rahan vaan pelkän maineen vuoksi. Siinä ei kummaltakaan puolelta käytetä muita aseita kuin vain lumipalloja, joita he heittävät käsin toisiaan kohti. On näet säädetty rangaistukseksi alastomana jäiseen veteen upottaminen, jos joku tällä tavoin heitettäviin lumipalloihin kätkeä kiven, rautaa, puuta tai jäätä.

Sitä paitsi jotkut piirittäjistä kaivavat kaniinien tavoin lumen alle käytäviä, joita myöten he tunkeutuvat linnaan karkottaakseen sen puolustajat asemistaan. Eipä kestä kauankaan ennen kuin nyrkein tapellaan käsikähmässä, kunnes lippu siepataan ja hävinnyt puoli alistuu, voidakseen toisella kertaa, kun taistelu uusitaan voittanutta puolta vastaan samassa linnoituksessa (jos se käy päinsä), juhliä omaa voittoaan.

Näissä leikeissä he toimivat yhtä tarmokkaasti ja voimakkaasti kuin jos he julkisessa näytöksessä kamppailisivat äärimmilleen isänmaan, kodin ja konnun puolesta. Mutta niitä jotka pakenevat tai pelokkaina välttävät taistelua rangaistaan, jos heidät vain saadaan kiinni, tunkemalla niskasta lunta ihon ja vaatteiden väliin ja heidät ajetaan pois häpäisevästi nimitellen ja herjaten, jotta he toisella kerralla pysyisivät urhoollisemmin paikoillaan ja puolustaisivat kiihkeämmin linnoitusta. Eräitä rangaistaan antamalla hirveällä pakkasella jäisen veden tippua pisaroittain päähän ja kaulaan. Kaikki nämä lievät rangaistukset annetaan huvittavana näytelmänä niskoittelijoille ja typeryksille. (Olaus Magnus 1973, 28 – 29)

Piispan kuvaus luo elävän yhteyden nykyisten ja keskiajalla leikkineiden nuorukaisten välille. Mutta miten Olaus Magnuksen kuvaamat lumileikit sitten sitoutuvat oman aikansa todellisuuteen? Voimme aloittaa tarkastelumme lumilinnasta, joka rakenteena tunnetaan hyvin myös 2000-luvun alussa. Perinteinen lumilinna tehdään päältä avoimen ympyrän tai kaaren muotoon. Jyrkkäseinäinen kehämuuri muodostetaan suojasäällä pyöritystyistä lumipalloista ja muuraukseen käytetään irtolunta.

Vastaavanlaisten kivirakenteiden teko tuli mahdolliseksi, kun muurilaastin käyttö omaksuttiin Suomessa 1200-luvun kuluessa. Uuden rakennustekniikan avulla voitiin tehdä korkeita kivimuureja ja ensimmäiset muuratut tornit nousivat puulinnojen yhteyteen. Vähitellen myös suurempia kivilinnoja rakennettiin maakuntien puolustuksen ja hallinnon keskuksiksi.

Olaus Magnuksen eläessä oli Suomen alueella kuusi suurikokoista kivilinnaa.

Voidaan hyvin olettaa, että varhainen kiviarkkitehtuuri kiehtoi myös aikakautensa lapsia ja innosti heitä rakentamaan kivilinnojen kaltaisia lumilinnoja. Sitä oliko nykyisen kaltaisia lumilinnoja ensinkään ennen kivilinnoja jo ei tässä yhteydessä lähdetä arvailemaan.

Myös keskiaikainen sodankäynti perustui taisteluun linnojen hallinnasta ja muistutti heittokivineen, rynnäköineen ja valloituskäytävineen Olaus Magnuksen kuvaamaa lumisotaa. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista huomata arkkipiispan arvio siitä, että lumisota oli osa soturikasvatusta, jonka tarkoituksena oli ”harjoittaa nuorukaisia sodan vaatimissa toimissa ja taidoissa linnoitusten valtaamiseksi”. Olaus Magnus esittää myös, että lumisotaan ryhdyttiin nimenomaan vanhempien miesten kehotuksesta.

Jos piispan tiedot pitävät paikkansa oli lumisodalla aikuisten miesten motivoima kasvatuksellinen tehtävä, jonka kautta nuorisolle pyrittiin välittämään yhteisön tärkeinä pitämiä arvoja ja harrastuksia. Tulkinta soturikasvatuksesta saattaa kuitenkin olla tulosta Olaus Magnuksen ”romanttisesta” käsityksestä siitä, että kylmien seutujen kansat ovat voimakkaampia ja urhoollisempia kuin etelämpänä asuvat.

Vaikka kysymys leikin kasvatuksellisesta tehtävästä jääkin avoimeksi voidaan todeta, että lumilinnojen rakentaminen ja niihin liittyvät sodat olivat keskiaikaista todellisuutta henkiviä kilpaleikkejä, jotka saivat aineksensa aikuisten toimien jäljittelystä.

Toinen tarina - Sotainen lapsuus

Noin 300 vuotta Olaus Magnuksen jälkeen lumileikit herättivät jälleen oppineen tiedemiehen mielenkiinnon. Tällä kertaa aiheeseen tarttui Zacharias Topelius. Vuonna 1818 Keski-Pohjanmaalla syntynyt Topelius valmistui historian tohtoriksi vuonna 1847. Tiedeurallaan hän toimi muun muassa Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian professorina sekä vuosina 1875 – 1878 myös Helsingin yliopiston rehtorina. Paitsi tiedemiehenä Topelius tunnetaan myös tuotteliaana lastenkirjailijana ja historiallisten romaanien mestarina.

”Elämäkerrallisissa muistiinpanoissaan” Topelius kertoo Pohjanmaalla viettämästään lapsuusajasta. Hän kuvailee muun muassa leikkimiään sotaleikkejä. *”Walter Scottin Ivanhoe, Virgiliuksen Eneidi, Wallenbergin Iliadi ja Odysseija käännökset, ritari- ja rosvoromaanit ja loppujen lopuksi Kustaa II Aadolfin historia olivat herättäneet niin suuressa määrin ihastukseni, että olin tavattoman sotaisa mieleltäni. Kävin sotaa kaikella mahdollisella tavalla... pihalla oli talvisaikaan ritarilinnoja, jotka pommittivat toisiaan jäätyneillä kuulilla, ja vuoroin toverit, vuoroin pienet urhoolliset lumiukot ryntäsivät niitä vasten.”* (Topelius 1923, 48 – 49)

Topelius kirjoittaa aiheesta myös vuonna 1866 julkaistussa satukokoelmassaan ”Lukemisia lapsille”. Sarjan toisessa osassa on kertomus ”Urholan linna”, joka on tarina lasten välille puhjenneesta lumisodasta. Vaikka kirjoitus on laadultaan fiktiivistä kaunokirjallisuutta voidaan olettaa, että siinä heijastuvat kirjailijan omasta lapsuudesta tutut kokemukset.

Mitäs hän siis näki? Ei muuta kuin että piha oli täynnä koulupoikia ja kulmassa aitaa vasten oli iso lumilinna, ja sen muurille juuri nyt asetettiin lippu, joka oli tehty punaisesta kaulahuivista siten, että se sidottiin heilumaan pitkän leipävartaan päähän. - "Turkkilaiset tulevat! Joka mies paikoilleensa!" huusi aidan vieressä oleva etuvartia. Nytkös tuota pikaa syntyi suuri kiiru kristittyjen sotajoukossa. Koko joukko jaettiin kolmeen eri osastoon. Kaksi asetui portin viereen, voidakseen molemmilta puolilta antaa viholliselle tervetuliaisiksi oikein hirmuisen luotisateen, ja kolmas osasto kiiruhti linnaan järjestämään sen pattereita ja siellä täällä paikkaamaan sen muuria, missä lumi oli liian pehmeä.

Hurraa! Nyt saivat ensimmäisen pallotuiskun vastaansa - loiskis, ropsis! Turkkilaiset hämmästyivät, ja nuorimmat heidän joukossaan alkoivat itkeä. Mutta heidän päällikkönsä Dshingis-Khan, pitkä yläluokkalainen, osasi heitä rohkaista. He viskoivat kauhean joukon lumipalloja. Turhaan kokivat kristityt suojella itseään takinkauluksia pystyyn kääntämällä, hyökkäys oli liian ankara; he alkoivat peräytyä. Viholliset hyökkäsivät sisään, ja vaikka kristityt verrattoman urhoollisesti puolustivat paikkaansa, täytyi heidän viimein väistyä ylivoiman edestä ja vetäytyä lumilinnan turviin.

"Hurraa! Eläköön Dshingis-Khan!" huusivat turkkilaiset kaikki yhteen ääneen, ja syöksivät linnaa vastaan. Sieltä sateli luotia ympäri korvia kuin herneitä vaan. Turkkilainen toisensa perästä tulla tuiskahti takaisin muurilta. Nyt ei enää voitu käyttää kuulia, vaan käytiin käsikähmään, painiskeltiin mies miestä vastaan ja kaaduttiin toistensa päälle, muuria murrettiin, niin että suuret kappaleet kukistuivat ja siellä täällä muutamat kaikessa hiljaisuudessa joutuivat tukkanuottasillekin, mutta se oli kansain-oikeutta, nyrkki-oikeutta ja sotajärjestystäkin vastaan. (Topelius 1893, 191 – 196)

Urholan linnasta käydyssä taistelussa on sama henki kuin Olaus Magnuksen kuvaamissa keskiaikaisista kamppailuissa. Utta on Topeliuksen kirjoituksista välittyvä kuva lumilinnasta ja lumisodista lapsiryhmien leikkiminä pihaleikkeinä. Leikki itsessään vaikuttaa edelleen sotaleikiltä, joka on kytköksissä aikuisten maailman tapahtumiin.

Topeliuksen lapsuudessa ihmisten mielissä olivat Suomen alueella 1808 – 1809 käydyt Ruotsin ja Venäjän välisen sodan tapahtumat ja ”Urholan linna” –tarinassa heijastuvat Suomenkin rannikolle ulottuneet Kriminsodan taistelut. Myös lumesta rakennetuilla linnoilla oli 1800-luvun reaali maailmassa todellisia esikuvia. Koko kansa tunsikin ainakin Helsingin edustalla sijaitsevan Viaporin merilinnoituksen sekä Krimin sodassa räjäytetyn Bomarsundin Ahvenanmaalla.

Vaikka lumisodat saivatkin Topeliuksen aikana suurimman osan esikuvistaan todellisista tapahtumista alkoi niihin vähitellen siirtyä uudenlaista sisältöä muun muassa seikkailukirjallisuuden kautta. Topelius itse kutsuu lumilinnoja ritarilinnoina ja kertoo häntä innoittaneesta Walter Scotin ”Ivanhoe” ritarinomaanista. Ruotsalainen tutkija Göte Klingberg mainitsee Topeliuksen mahdollisena esikuvana myös tarinan Napoleon Bonapartesta, jonka kerrottiin aloittaneen sotilasuransa lumisodan johtajana.

Voidaan olettaa, että myös Topeliuksen omat kuvitelmat välittyivät hänen tarinoitansa kuulleiden ja lukeneiden lasten lumileikkeihin. Sama ilmiö tapahtui

Ruotsissa kun Anna Maria Roosin lastenkirja ”I Önnemo” julkaistiin vuonna 1912. Kirjassa on luku ”Snöballsrig”, johon liittyy näyttävä kuva ritarilinnaa muistuttavasta lumilinnasta. Yli miljoonan kappaleen painokseen yltäneen kirjan on täytynyt inspiroida useat lapset rakentamaan kuvatus kaltaisia lumilinnoja.

Kolmas tarina - Rakennusprojekti

Tämän artikkelin 1900-lukua koskevat tiedot perustuvat Helsingin yliopiston kansatieteen oppiaineessa toteutettuun ”Luminen lapsuus” –tutkimusprojektiin. Hankkeeseen liittyvissä kenttätutkimuksissa dokumentoitiin lasten lumileikkejä ja niiden tuloksena syntyneitä rakennelmia. Leikkien lähihistoriaan perehdyttiin haastattelututkimuksin, joissa tallennettiin isovanhempien, vanhempien ja lasten talvileikkeihin liittyviä muistoja.

1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla lumilinnojen rakentaminen ja lumisodat olivat hyvin tavallisia ulkoleikkejä. *”Tuttuja ovat. Kaikki lapset pyrkivät joukolla lumilinnojen tekoon pihoihin. Rakensin kavereiden kanssa sekä tyttöjen, että poikien. Enimmäkseen yksihuoneisia linnoja”*. Urjalassa lapsuutensa viettäneen Jaakon (s. 1938) kommentti kuvastaa hyvin vastauksista välittyvää selkeää näkemystä: lumilinnat olivat pieniä, pienten lapsiryhmien leikkipaikkoja.

Vain harvoin linnan tekeminen yltyi helsinkiläisen Taunon (s. 1911) haastattelussa muistamaksi kunnianhimoiseksi rakennusleikiksi.

Rakensin itse korttelin lasten ja luokkatovereiden kanssa. 4 – 5 poikaa ja oli yksi tyttökin joskus. Rakentamiseen meni aina puolipäivää. 6 – 14-vuotiaat lapset teki linnoja, kun kansakoulusta pääsi pois ei linnoja enää tehty. Kouluikäiset siis. Linnan rakentamista suunniteltiin, pidettiin ihan kokous aikuisten malliin. Raaputettiin vihkon kulmaan että millainen tehdään.

Lumilinnojen rakentaminen oli enemmän poikien leikki, mutta tyttöjäkin oli mukana. Tytöt määräsivät lopulta millainen linnasta tehtiin. Tulivat ja sanoivat ”Ei noin, ei noin, tohon paikkaan, tohon paikkaan”. Kyllähän me pojat tehtiin. Kyllähän sen itsekin huomaa onko se ikkunanreikä tärkeä vai ei. Rakennuksilta kannettiin ikkunan pokatkin linnaan.

Lumilinnat tehtiin esimerkiksi kävelytien varrelle, jotta ihmiset näkivät sen. Koulut kilpailivat toistensa kanssa siitä kenellä oli hienoin lumilinna. Kun ihmiset kävelivät tiellä, he näkivät linnan ja menivät sisään katselemaan. Niissä sai siis ihmiset käydä katselemassa ja ne pitikin sellaista riemua, että ”Kato näin!” ja ”Kato tossakin on tomonen läpi”.

Kertomuksessa kuvastuu linnan rakennusvaiheen korostuminen sekä leikin luonne eri-ikäisistä lapsista koostuvan joukon pihaleikkinä. 1900-luvun alussa tällainen oli vielä harvinaista, mutta lisääntyi erityisesti 1940-, 1950- ja 1960-luvuilla, jolloin suuret ikäluokat leikkivät kaupunkien pihilla. Kaupunkeihin tehtiin valtavia lumilinnoja ja niihin liittyvän rakentamisleikin piirteet vahvistuivat. Suuret lumilinnat heijastelivat kaupunkien rakennustyömaiden runsautta ja niillä työskennelleiden isien ammattia.

Neljäs tarina - Sota on julmaa ja kauppa raakaa

1960- ja 1970-luvuilla lumilinna-arkkitehtuuri kukoisti erityisesti kaupunkien lähiöissä. Muun muassa vähitellen yleistynyt auraukskalusto tarjosi uusia mahdollisuuksia linnanrakentajille. Kuopiossa kasvanut Olli (s. 1963) kirjoittaa lapsuutensa lumisodista ja lumilunnoista seuraavasti.

- - niitä tehtiin joka talvi kerrostalon viereiseen ”pikku” metsään sekä katujen aurauksesta kasattuihin suuriin lumikasoihin. Lumilinnat tehtiin talon poikavoimin, meitä asui samaan aikaan (1968-75) kerrostalossa noin 20 – 25, 7-11 vuoden ikäistä poikaa, joten kavereita riitti. Tyttöjä ei niissä hommissa näkynyt. Mielestäni toiminnan kulta-aikaa oli erityisesti 1970-luvun alun vuodet.

Lumilinnan rakentamista ei kukaan opettanut, se lienee niitä ”vanhemmilta veren mukana” opittuja taitoja kuten monet muutkin lapsuuden leikit. Tietysti vanhemmat pojista toimivat pomoina. Linnat tehtiin pääasiassa lumesta, joko lumipalloja pyörittämällä tai suuria lumikasoja kaivamalla. Pienimmät linnat olivat pyöreitä, yksinkertaisilla seinillä erotettuja leirejä/linnoituksia, joita oli samassa metsässä useita. Saman metsän laitaan kasasi kaupunki talven mittaan kaduilta kerättyä lunta suureksi kasaksi, josta tehtiin sitten lopputalvella iso linnoitus. Iso linna sisälsi puolustusmuurin lisäksi käytäviä ja huoneita, joita käytettiin linnansalina, tyrmänä ja lumipallovarastona. Joskus muistan lattioilla käytetyn läheisen kaupan roskiksesta haettua pahvia suojana sekä valaistukseen kynttilöitä.

- Totta kai lumilunnoja rikottiin! Sota oli julmaa ja kauppa raakaa. Joku maista saattoi vallata lumipallosodilla jonkun tai jotkut linnakkeista, ottaa vallatun linnan puolustajat sotaorjikkeeseen ja sotureikseen ja jatkaa valloitusretkeä isommalla joukolla. Muut taas saattoivat liittoutua liian vahvaksi kasvanutta maata vastaan ja tehdä yhteishyökkäyksiä. Kaiken kaikkiaan sodat saattoivat jatkua koko päivän tai jopa hiihtolomaviikon (välillä tietysti käytiin kotona nukkumassa ja syömässä).

Näin jälkikäteen muisteltuina sodat pitivät sisällään monimutkaisiakin strategisia ja taktisia manööverejä ja ”suurvaltapoliittikkaa”. Yleensä kuitenkin pyrittiin välttämään rakenteiden särkemistä. Toinen tekijä oli sitten naapuritalojen pojat, jotka silloin tällöin pyrkivät hajoittamaan linnoja. Talollamme oli kuitenkin niin mittava poikaylivoima niin määrällisesti kuin laadullisestikin, että he pelkäsivät mahdollisia kostoretkiä. Muistaakseni niitä tehtiinkin muutama ja ne päättyivät talomme triumfijuhliin. (vrt. Asterix ja klassikan latinantunnit).

Näin vanhempana ja itse pienen pojan isänä kyllä on tullut mieleen, että ihme kun ei mitään vakavampaa koskaan sattunut. Hävinneitä taistelijoita heitettiin surutta valleilta alas ja lumipallot pyöritettiin toisinaan erityisen koviksi, mutta mustia silmiä, verisiä neniä ja huulia tai turvonneita niveliä vakavampaa ei kuitenkaan koskaan sattunut. Toisaalta olen hieman surullinen siitä että nykyään ei asuinpaikallamme (Pirkanmaa) ole edes sen vertaa lunta, että saisi rakennettua kunnon lumilinnan.

Ollin analyttinen kertomus on paljon puhuva. On selvää, että hän on leikkinyt samaa leikkiä kuin Olaus Magnuksen noin 500 vuotta aiemmin tuntemat nuorukaiset. Nyt kyseessä on kuitenkin eräänlainen yhdistetty rakennus-, näytelmä-, kilpailu- ja fantasialeikki. Leikin aineksia haettiin nuortenkirjallisuudesta, mutta

osittain myös median kautta välittyvästä reaali maailmasta. Elämyksellinen lumisota linnoineen ruokki myös itse itseään ja se toistettiin vuodesta toiseen jo pelkästään siihen liittyvän seikkailun takia.

Viides tarina - Prinsessat ritarilinoissa

Vaikka lumisodan katsotaan olevan voittopuolisesti poikien leikki on myös tyttöjen osallistumisesta taisteluihin useita tietoja. Tyttöjen omissa leikeissä lumilinnat saavat kuitenkin hieman erilaisia sisältöjä. ”Meidän porukassa kaikki olivat tyttöjä. Meillä lumisota ei ollut koskaan varsinainen käyttötarkoitus. Linnan rakentaminen oli leikki sinällään, eikä rakentamsvaiheessa paljon ajateltu, mitä linnassa leikittäisiin. Sinne saatettiin tehdä retkiä siinä mielessä, että voitiin ottaa eväitä, syödä leipää ja mehua linnassa. Monesti linna muuttui kotileikin paikaksi muutaman päivän kuluttua” (Leena s. 1963).

Hyvinkääläinen Anu (s. 1975) kertoo elävästi lumilinnamuistoistaan. Hänen tarinastaan kuvastuu mielenkiintoisella tavalla myös lumilinnoihin liittyvien leikkien luonne uuden vuosituhannen kynnyksellä.

Omalle kotipihalleni rakennettiin tavallisesti joka talvi lumilinna, ainakin siihen asti kun siirryin yläasteelle. Tuo lumilinna oli yleensä kokotalvinen, melko varhaisesta lumentulosta kevään suojasäihin asti. Lumilinna tehtiin usein ensimmäisen kunnan lumentulon aikoihin, niin, että lumipallojen pyörittäminen jätti maahan vihreitä rantuja. Omakotitaloalueella leikimme lähinnä naapurin tyttöjen kanssa, enkä muista, että olisimme juuri tutustuneet muiden lumilinnoihin.

Teimme lumirakennelmia yhdessä isän ja äidin kanssa, joten saimme ideat heiltä mallia katsomalla. Yleensä teimme lumilinnat yksinkertaisista lumipalloista, jotka asetettiin vieriviereen ja tilkittiin lumella. Ikkunan teossa isä taisi neuvoa, miten lumipallojen välisen aukon päälle laitettiin lankku, ja sillä lailla saatiin aikaiseksi kohtalaisen iso ikkuna. Isä myös auttoi hienoimman lumilinnan kattorakenteiden valmistamisessa. Äiti taisi ideoida erilaisia muotoiluratkaisuja. Lumilinna sijaitsi pikemmin sisäpihan kuin kadun puolella.

Emme juurikaan käyneet lumisotaa ainakaan lumipalloilla – saattaa olla, että vanhemmat olivat täsmentäneet meille aika tiukasti, että lumipalloja ei saa heittää toista ihmistä kohti. Lumilinnat toimivat varsinkin varhaislapsuudessa koteina, tai niissä saattoi elää prinsessoja, ritareita ja noitia. Leikin lumilinnassa myös yksinäni, jolloin olennaista ei ollut niinkään toiminta vaan liepeillä kiertely ja mielikuvituksessa tapahtuvat keskustelut ja tapahtumat.

Muistan erityisesti talven 1980-luvun puolivaiheilta, jolloin meillä oli pihalla melko suuri lumilinna ikkunoineen kaikkineen. Asevarustelukeskustelut olivat tuolloin vahvasti pinnalla ja olin lukenut ydinkärkien tuhovoimasta ja ydintalvesta. Lumilinnassa leikkiessäni pohdin tilannetta, jossa talomme olisivat palaneet ja vain talomme asukkaat olisivat päässeet pakenemaan lumilinnan turviin. Mielikuvissani asuimme lumilinnassa vuosikautia, jopa niin, että ehdimme kasvaa aikuisiksi.

Viimeisenä lumilinnavuonna 1987 – 1988 (hieno lumilinna – ja se todella oli hienompi kuin aikaisemmat, eikä ainoastaan muistu mieleeni hienoimpana, koska se

oli viimeinen – se suli uuden vuoden jälkeen loskakauden alkaessa) olin innostunut Ranskan suuresta vallankumouksesta, ja muistan miten parhaan ystäväni kanssa seisoimme suuren linnamme toisessa kerroksessa lausuen joitain ylväitä sanoja, koska giljotiini odotti meitä (tai jotain sen tapaista). Leikkimme olivat siis aika historia- ja seikkailupainotteisia, mutta myös vahvasti kuvitteellisia ja enemmän tunnelmaan kuin itse konkreettiseen taisteluun keskittyviä.

Anun tarina kuvastaa tilannetta, joka välittyi myös vuoden 2001 kenttätutkimusten tuloksena. Nykyisin lumilinnat sijoittuvat suojaisille paikoille esimerkiksi rivi- ja omakotitalojen takapihoille ja ovat usein vain muutamasta lapsesta koostuvien ryhmien leikkipaikkoja. Tutkimusaineistossa tämä näkyy muun muassa siten, että valtaosa dokumentoiduista lumilinnoista on kooltaan pieniä, vain muutaman neliömetrin laajuisia peruslinnoja muureineen ja oviaukkoineen.

2000-luvun alussa lumilinna tehdään yhä useammin pelkästä rakentamisen ilosta. Yleiseksi rakennustarkoitukseksi mainitaan kuitenkin edelleen myös lumisodan leikkiminen. Nykyiset lumisodat ovat vain harvoin sidoksissa todellisiin sotatapahtumiin. Ne käsitetään pikemminkin omaksi leikkityypikseen joka sisältönsä puolesta vertautuu esimerkiksi vesisotaan. Myöskään aikuiset eivät paheksu lumisotaa varsinaisena sotaleikkinä. Myös linnojen sotainen sisältö on heikentynyt ja ne yhdistetään lähinnä vanhan ajan ritarilintoihin.

Uusiin ilmiöihin kuuluu myös se, että perheiden aikuiset osallistuvat ahkerasti lumileikkeihin. Vanhempien oman näkemyksen mukaan lumilinnojen ja esimerkiksi lumiukkojen tekeminen ovat pitkälti isien ja lasten yhteisiä harrastuksia. Perusteluiksi on esitetty muun muassa sitä, että raskaiden lumipallojen pyörittely ja nostelu vaatii melkoisia voimia.

Meidän piha

2000-luvun alussa lapsia ja leikkimistä koskevista keskusteluista välittyy usein huoli siitä, että lapset viettävät entistä enemmän aikaa videoiden ja tietokonepelien parissa. Pelätään, että aktiiviset ja luovat sekä sosiaalisia taitoja kartuttavat yhteisölliset leikit häviävät. Marjatta Kalliala kirjoittaa väitöskirjassaan seuraavasti: ”Erityisesti perinteiset pihaleikit, ovat huomattavasti vähentyneet. Ikäsegregaatio ja syntyvyyden aleneminen ovat johtaneet siihen, että pihalle ei riitä leikkijöitä edes parhaaseen leikkiaikaan. Lisäksi televisio ja lisääntynyt harrastustoiminta kilpailevat lasten ajasta”.

Voidaan olettaa, että nimenomaan talviset ulkoleikit heijastelevat herkästi tällaista kehitystä. Talvella 2001 tehtyjen tutkimusten perusteella näyttäisikin siltä, että leikkikulttuurin muutokset ulottuvat myös lumileikkeihin. Alustavien huomioiden perusteella lumilinnoja rakentavien lasten ikäjakauma on kaventunut ja leikkijöiden ryhmät ovat pienentyneet.

Kuinka dramaattista tai lopullista pihaleikkien taantuminen sitten on ja minkälainen oli se ajankohta johon nykytilannetta verrataan? Leikkikulttuurin kulta-ajaksi mainitaan usein 1950-luku ja sen jälkeiset vuosikymmenet, jolloin suuret ikäpolvet olivat leikki-iässä. Lapsilla oli tuolloin runsaasti omaa aikaa, sillä perheiden äidit kävivät yhä useammin palkkatöissä eikä kunnallinen päivähoito

ollut vielä kovin kehittyntä. Koulun päätyttyä kaverit löytyivät pihoilta ja tilanne oli leikkien kannalta otollinen. (Korkiakangas 1996, 70; Mutanen 1997, 180 – 193)

Pihaleikkien syrjäytymistä arvioitaessa on muistettava, että toisen maailman sodan jälkeiset vuosikymmenet muodostivat lasten kannalta erikoisen ajanjakson, jolloin edellytykset leikkikulttuurin nousulle olivat poikkeuksellisen suotuisat. Nyt aikuisiksi varttuneet ikäpolvet muistavat juuri tuon huippukauden, jota vasten nykyinen tilanne ja ehkä omien lastenkin pihaleikit vaikuttavat harmillisen köyhiltä. Pitempää ajanjaksoa tarkasteltaessa tilanne kuitenkin tasoittuu. Nykyiset lumilinnat ja niiden ympärillä leikkivät lapsimäärät näyttäisivät palautuneen melko lähelle 1900-luvun alussa vallinnutta tilannetta.

Yhteenvedona voidaan lopuksi todeta, että vaikka leikintavat ovat aikojen saatossa monipuolistuneet ovat lumipallot, lumilinnat ja talvileikeissä kohmettuneet kädet nykyisille lapsille yhtä tuttuja kuin heidän keskiajalla eläneille ikätovereilleen. Historia muokkaa kuitenkin myös lastenmaailmaa ja tämän ajan merkit näkyvät myös lumileikkeissä. Niinpä pihojen suuret lumilinnat ovat kadonneet, mutta isien, äitien ja lasten yhdessä rakentamat lumiukot ovat suosittumia kuin koskaan.

KIRJALLISUUS JA ARKISTOLÄHTEET

Painamattomat lähteet

Helsingin yliopisto

Kulttuurien tutkimuksen laitos / kansatieteen kokoelmat (HYKL)

Luminen lapsuus –aineistot (LUMI)

Painetut lähteet

Gardberg, C.J. & Welin, P.O. 2000. *Suomen keskiaikaiset linnat*. Keuruu.

Kalliala, Marjatta 1999. *Enkeliprinsessa ja itsari liukumässä – Leikkikulttuuri ja yhteiskunnan muutos*. Tampere.

Klinberg, Göte 1992. *Snöfästningar och andra borgtyper i barnens lek. Borgar från*

fortid och medeltid i Västsverige. Arkeologi i Västsverige 5. Göteborg.

Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus – Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa* (The childhood of memory – the agrarian ethos in the recollection of childhood work and play). Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki.

Lönnqvist, Bo 1992. *Ting, rum och barn – Historisk-antropologiska studier I kulturella gränser och gränsöverskridande* (Things, Space and children). Kansatieteellinen arkisto 38. Ekenäs.

Mutanen, Tiina 1997. *Kuka kiillotti lattian – kodinhoito helsinkiläisperheissä. Kotikaduilla – kaupunkilaiselämää 1970-luvun Helsingissä* (toim. Maria Koskijoki). Helsinki.

- Nyman, Harri 2000. Sotaharjoituksia, leikkiä ja elämyksiä lumilinnoissa. *Hiidenkivi* –
Suomalainen kulttuurilehti 1/2000. Helsinki.
- Okkola, Toivo (toim.) 1928. *Suomen kansan kilpa- ja kotileikkejä*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 175. Helsinki.
- Olaus Magnus Gothus 1973. *Olaus Magnus Gothus – Pohjoisten kansojen historia* –
Suomea koskevat kuvaukset. Keuruu.
- Vilkuna, Kustaa 1973. Esipuhe kirjassa: *Olaus Magnus Gothus – Pohjoisten kansojen historia – Suomea koskevat kuvaukset*. Keuruu.
- Topelius, Zacharias 1893. *Lukemisia lapsille II*. Porvoo.
- Topelius, Zacharias 1923. *Elämäkerrallisia muistiinpanoja*. Helsinki.
- Wessman, V.E.V. (toim.) 1962. *Finlands Svenska Folkdiktning VIII. Lekar och spel*. Borgå.
- Virtanen, Leea 1970. *Antti pantti pakana*. Koululaisten nykyperinne. Porvoo.
- Virtanen, Leea 1972. *Tytöt, pojat ja tykkääminen*. Porvoo.
- Virtanen, Leea 1980. *Lastenperinne*. Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen toimitte
6. Helsinki.
- Virtanen, Leea 1981. Loppuvatko leikit? *Pelit ja Leikit*. Kalevalaseuran vuosikirja
61
(toim. Pekka Laaksonen). Jyväskylä.